

NÁBOŽENSTVÍ A NÁROD

Národ a náboženství byly v dosavadních dějinách lidstva nejsilnějšími oporami kolektivní identity. Kmen a kult tvořily pro většinu našich předků rozhodující symbolický rámeček identity každého jednotlivce. A mnohde je tomu tak dodnes. Vzhledem k tomu, že kmenová a náboženská složka individuální identity obvykle zahrnuje významnou emocionální dimenzi, náboženství a národ přirozeně nabízejí funkční referenční rámeček pro to, čím se člověk „cítí být“. Citová vazba na náboženství a národ bývá silnější, pevnější, a proto existenciálně významnější a v čase trvalejší než identifikace s konkrétní ideologií či světonázorem, jako je například marxismus či sekulární humanismus.

Ideologie se týká toho, co si člověk myslí, náboženství a národ se týkají toho, co člověk je. Člověk může být v mládí marxista, poté kapitalista, poté třeba libertarián, může vystřídat během svého života několik ideologií. Ale s národní a nábožensko-kulturní příslušnosti je to mnohem složitější. Zasahují jádro osobnosti, obvykle účinněji než ideologie.

A to i přesto, že může jít o příslušnost „fiktivní“, přítomnou pouze v mysli a v srdci konkrétního člověka. Náboženská příslušnost může být čistě formální, „matriková“, a přesto fungovat jako významný faktor sebeidentifikace. V takovém případě je „náboženská příslušnost“ vlastně pouze symbolická (nevyplyvá z ní nic konkrétního ohledně životního stylu).

U národní složky identity se o „fiktivní příslušnost“ jedná dokonce vždycky. Národ totiž v důležitém smyslu vlastně „neexistuje“, je to čirý pomysl. Příslušníci téhož národa ve skutečnosti (až na výjimky) nejsou pokrevně příbuzní, ani vzdáleně. Příbuznost „bratří a sester“ téhož národa je čistě virtuální, respektive symbolická, jak je zřejmé mimo jiné z historie stěhování a mísení etnických skupin a z moderních genetických výzkumů. To ale nijak neoslabuje existenciální a emocionální dimenzi „národního cítění“.

Přináležet ke sdílené náboženské tradici a ke společné „velké rodině“ v podobě národa tedy představuje existenciálně významné zakotvení identity jednotlivých lidí. Tak významné, že se opakovaně stávají účinným prostředkem politické propagandy. Z politického hlediska je totiž nanejvýš výhodné, když konkrétní politický program apeluje na vědomí kolektivní sounáležitosti. Ještě účinnější bývá, když politik lichotí svým potenciálním voličům tím, že je ujišťuje o tom, že patří k té či oné kolektivní identitě je samo o sobě skvělé.

Při politické instrumentalizaci symbolického rámce kolektivní identity se jeví jako neúčinnější, když se oba nejdůležitější aspekty této identity propojí a vzájemně umocní, tedy když je při politické mobilizaci využít jak kult, tak kmen, jak náboženství, tak národ. Jakmile dojde k účinnému propojení obou složek kolektivní identity, té národní a té náboženské, vzniká situace, která je nepříznivá pro menšiny, jak pro etnické, tak pro náboženské. Oba typy menšin totiž ztělesňují odlišnost od společenského konsensu, odchylku od toho, co drží společnost pohromadě. Tak či onak představují symbolickou problematizaci sdíleného řádu (i když se chovají naprosto konformně), tedy otazník nad samozřejmostí všeho, co většinová společnost pokládá za samozřejmé.

Vzhledem k poměru sil mezi většinovou společností a menšinami je zřejmé, že v případě zesílení vazby mezi národní a náboženskou dimenzí kolektivní identity většinové společnosti se menšiny dostávají do velmi zranitelné a potenciálně nebezpečné situace. Většinová společnost totiž často tmelí svou sdílenou identitu právě negativním vymezováním vůči „zrádcům ve vlastních řadách“, „cizákům“, zkrátka vůči těm, kdo jsou nositeli heterogenity. Slabé a bezbranné menšiny prezentují hlasatelé národní a náboženské sounáležitosti jako klíčového symbolického protivníka, respektive jako ohrožení národní a náboženské soudržnosti. Národní dimenze kolektivní identity se v takovém případě může opírat o zdůrazňování fyziognomických či vizuálně nápadných odlišností etnických menšin (barva pleti, tvar obličeje atd.), náboženská dimenze kolektivní identity často nabídne doktrinální opodstatnění diskriminačních opatření či nesnášenlivých postojů.

Dějiny i současnost nabízejí velké množství příkladů této náboženské legitimizace nesnášenlivosti vůči nositelům jinakosti. Příkladem může být indický náboženský nacionalismus, vystupující bojovně proti indickým muslimům a křesťanům. V dějinách islámské civilizace najdeme příklady nábožensky opodstatňovaného nacionalismu, ať už arabského, tureckého či jiného. Také v buddhismu jsou příklady propojování náboženské a národní ideologie, například v japonském císařství. Ostatně i v současném státě Izrael, kde jsou židovští obyvatelé ve většinovém postavení, prosazují skupiny stoupenců náboženského sionismu doktrinální opodstatnění diskriminačních opatření vůči nežidovskému obyvatelstvu. Také na dalších místech současného světa dochází k ožívování národního cítění, často v těsném sepětí s voláním po návratu k náboženské víře a tradici předků. Mezi názornými příklady tohoto trendu můžeme uvést jak země s tradicí islámskou (Turecko) či hinduistickou (Indie), tak i země s tradicí pravoslavnou (Rusko) či římskokatolickou (Polsko). ■

Pavel Hošek